

Archeologický výzkum na hradě Velešíně, v zátopové oblasti vodního díla Římov, okr. Č. Krumlov

ANTONÍN HEJNA

V letech 1973—76 prováděl Archeologický ústav ČSAV záchranný a zjišťovací výzkum v zátopové oblasti VD Římov, v areálu zaniklého hradu Velešína a na lok. Kamenná věž nad levým břehem řeky Malše. Hrad Velešín patří k nejstarším feudálním sídlům v jihočeské oblasti. Byl založen na výrazném skalnatém ostrožném hřbetu, vymezeném hlubokým meandrem řeky Malše, jejíž řečiště na severní a jižní straně těsně přisedá ke srázným svahům úzkého hřbetu žulové skály. Pouze na straně západní vytváří meandr řeky širší svazité a na úpatí zcela rovinnaté předpolí hradní ostrožny a na straně východní přechází ostrý skalnatý hřbet do širšího zalesněného svahu, stoupajícího směrem k obci Sv. Jan. Na obou zmíněných stranách skalního hřbetu byl proto areál hradu oddělen od vnějšího terénu a tím zároveň chráněn hlubokým příčným dvojitým příkopem, dosud v terénu dobře patrným. Na západní straně, na vlastním výběžku ostrožny, byla na vnější straně příkopu patrná vyvýšenina, označovaná jako „tvrz“, považovaná zřejmě za součást vnějšího opevnění hradu. Na vnitřní straně dvojitého západního příkopu se rozkládalo na nevelké ploše předpolí vnitřního hradu a za ním zaujímal nejvyšší místo skalního hřbetu vlastní hrad. Na východní straně byl vnitřní hradní areál oddělen od předpolí hlubokým příkopem, na jehož vnější straně zůstaly dosud patrné stopy objektů východního opevněného předhradí, zvláště zbytky zdiva válcové věže, která chránila přístup ke hradu se strany nejnáze dostupné.

Z terénní situace vyplývá zcela jasně, že přirozený terén nedával možnost rozsáhlejší obvodové výstavbě hradu s vnitřním nádvořím, že stavební dispozice tohoto sídla byla spíše článkovitá, přizpůsobená danému terénu. Tato situace, navíc v terénu silně zalesněném, nedávala proto ani žádnou možnost k založení většího plošného výzkumu. Archeologický výzkum se proto omezil na sondážní práce, které byly nejprve zahájeny na západním předpolí v místě tzv. „tvrze“ nebo „srubu“.

Dvě křížem založené sondy, které v ose Z-V a J-S profaly celý pahorek až k jeho patě, nezachytily však žádné stopy objektu s kamennou nebo dřevěnou konstrukcí, ale jen skalní podloží, na jehož povrchu ležely v hlinité vrstvě ojedinělé nálezy, m. j. hrot šípů s řapem. Výsledky výzkumu na tomto místě bylo proto nutno považovat za negativní. Ani další sondážní výzkum, prováděný na úpatí vnitřního hradního areálu a na jeho západním okraji, kde se podařilo odkrýt část kamenného objektu se čtyřbokým půdorysem, jehož zdivo bylo zčásti patrné na povrchu, nepřinesl kromě stratigrafických zjištění jiné významnější poznatky a výsledky. Cenné bylo zachycení jednotlivých vrstev na ploše před západním čelem vnitřního hradu, odkud byly získány především keramické nálezy od 13. do počátku 16. století.

Teprve plošný výzkum, založený v roce 1974 na temeni skalnatého hřbetu v areálu vnitřního hradu, přinesl hodnotný výsledek odkrytím stavebních po-

zůstatků kamenného objektu, který mohl být s jistotou označen jako hradní kaple. Její obvodové zdivo z hrubě opracované žuly nebylo na povrchu vůbec patrné a zůstalo uchováno do max. hloubky 3 m. Postupným plošným výzkumem byla odkryta sakrální stavba s podélnou, neobvykle protáhlou lodí a s apsidálním východním závěrem, s plně zachovaným obvodovým zdivem, širokým 100 cm. Vnější rozměr půdorysu stavby byl $5,2 \times 12$ m, vnitřní rozměr činil $3,15 \times 10$ m. K lodi kaple s podlažím o rozměrech $3,15 \times 7,8$ m se na východní straně připojovala jednoduchým oboustranným ústupkem půlkruhová apsida o světlosti 2,3 m a hloubce 2,2 m, v jejíž přední části byla situována menza o rozměrech 150×100 cm. Vstup do lodi kaple byl zjištěn v jižní stěně v šíři vnějšího ostění 150 cm a vnitřního ostění 100 cm. V západní části lodi bylo v severním zdivu zjištěno místo původního vstupu na emporu. Jeho konstrukce, stejně jako konstrukce vlastní empory byla dřevěná.

Po ukončení základního plošného výzkumu bylo podrobněji zkoumáno podlaží hradní kaple, způsob jejího založení i detaily na dochovaném stavebním reliktu. V lodi bylo zjištěno pevné skalní podloží se stopami maltové kry, avšak beze stop dlažby. Do skalního podloží bylo přímo uloženo obvodové zdivo stavby. Složitější situace byla na východní straně, kde skalní podloží výrazně klesalo a kde bylo proto nutné založit zdivo závěru na umělé substrukci ze žulových bloků. Na substrukci byla založena i menza. Vlastní podlaží apsidy bylo oproti lodi zvýšeno a na jeho povrchu byla zachycena maltová křa původní podlahy. Vnitřní stěna apsidy i stěny lodi nesly dosud stopy původní omítky. Na severní stěně lodi byl objeven zbytek původní malované výzdoby s motivy draka a raka ve čtvercových, černě rámovaných polích, provedené červenou, černou a oranžovou barvou na bílém podkladě.

Další výzkum zachytil situaci na vnějších stranách kaple. Bylo zjištěno, že na jižní straně navazovala kaple na objekt s kamennou konstrukcí, jehož celkový půdorys nebylo však možno z technických důvodů odhalit. Na straně západní byla stěna kaple odhalena do hloubky 4 m na základovou spáru, na lici zdiva však nebyly zjištěny stopy omítky. Na SZ nároží se podařilo v hloubce 1,5 m zachytit styk západní obvodové zdi kaple se zdivem V-Z, které v pokračování severního obvodového zdiva kaple pokračovalo dále k západu. Z toho lze soudit, že hradní kaple byla svou severní stěnou přímo přisazena k severní obvodové zdi vnitřního hradu, probíhající po hraně svahu. Základová spára severní obvodové zdi vnitřní hradu a zároveň kaple byla zachycena na skalním podloží v hloubce 4 m pod dnešním povrchem, vnější líc s částí tělesa zdi po celé délce odpadl a sjel po příkrém svahu skalního hřbetu.

Na východní straně kaple, na vnější straně apsidy, byl zachycen blok zdiva vyběhající k SV, pravděpodobně opěrný pilíř, který v tomto místě zpevňoval zdivo závěru kaple, založené na uměle vybudované substrukci, jejíž povrch byl zjištěn v hloubce 1,9 m pod korunou zdiva. Mocnost substrukce byla v tomto místě 50 cm, pod substrukcí leželo pevné skalní podloží.

Výzkum na hradě Velešíně zachytil v plném rozsahu hradní kapli, která byla součástí výstavby vnitřního hradu v době jeho založení, které můžeme položit před polovinu 13. století do doby vlády Václava I., nebo na sklonek vlády Přemysla Otakara I. († 1230). Původně královský hrad, vybudovaný Přemyslovci k upevnění jejich moci v jihočeské oblasti, se stal za Přemysla Otakara II. v roce 1266 majetkem Čéče z Budějovic (CDB V 1, 705, 476), který jej dostal v náhradu za Budějovice a Hlubokou. Po Čěčovi držel Velešín Beneš Pyšný z rodu Markvarticů, později se hrad dostal znovu do královského majetku až do roku 1283, kdy jej získal od Václava II. Jan z Michalovic, v jehož rodě se udržel až do roku 1387 (Reg. VI 1, 365, č. 390 k r. 1360), kdy se stal

majetkem a opěrným bodem Rožmberků. O sto let později, za Voka z Rožmberka v roce 1487, byl hrad opuštěn a ponechán jako pusté sídlo.

Objevení stavebních pozůstatků hradní kaple s apsidálním závěrem je novým příspěvkem ke studiu pozdní románské sakrální architektury v jihočeské oblasti a zároveň dokladem, který potvrzuje, že k založení hradu Velešina došlo již v průběhu 1. poloviny 13. století, a tedy předtím než se jeho majitelem stal zmíněný již Čech z Budějovic. Právem tedy lze soudit, že Velešín byl založen jako královský hrad v době vlády Přemysla Otakara I. nebo Václava I. k ochraně zájmů Přemyslovců v jižních Čechách.

Kromě objevení hradní kaple a dalších stavebních relikvií na ploše vnitřního hradu přinesl výzkum řadu nálezů keramiky i kovových předmětů z doby od 13. do 2. poloviny 15. století, zvláště však cennou kolekci nádob z období založení hradu z 1. poloviny 13. věku.

Prameny a literatura

CDB — Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, Praha 1912—1962.

Reg. — Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Praha 1854 až 1953.

Kuthan J., 1975: Gotická architektura v jižních Čechách. Praha.

Sedláček A., 1884: Hrady, zámky a tvrze království Českého, III, 221.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die archäologische Forschung auf Burg Velešín, im Überschwemmungsgebiet des Wasserwerks Římov, Bez. Böhmisches Krumau

In den Jahren 1973—1976 wurden der Erkundung und Rettung dienende archäologische Grabungen im Areal der abgekommenen Burg Velešín am rechten Ufer des Malše-Flusses vorgenommen. Die Geländelage erlaubte meist nur Sondagen, mit denen die Flächen der westlichen Vorburg und des inneren Burggeländes Schritt für Schritt getestet wurden. Abgesehen von wertvollen stratigraphischen Erkenntnissen, die die Gründung der Burg in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts und ihre Existenz bis zum Ende des 15. Jahrhunderts bestätigten, brachte die Grabung die interessante und wichtige Entdeckung einer Burgkapelle am Nordrand des Innenaareals. Es gelang den ganzen Kapellengrundriß mit dem Mauerwerk bis zu einer Maximalhöhe von 3 m über der Fußboden freizulegen. Die Burgkapelle ist ein ausgesprochen rechteckiges Objekt mit stark verlängertem Schiff, dessen Westseite die Empore eingenommen hat. Den Ostabschluß bildete eine halbkreisförmige Apsis mit erhöhtem Fußboden und Altarmensa. Der Eintritt in die Kapelle führte von Süden, durch ein Portal, dessen lichte Weite sich gegen innen zu verschmälerte. Der Außenumfang des Bauwerks betrug $5,2 \times 12$ m, der Innenumfang $3,15 \times 10$ m, wovon auf das Schiff 7,8 m und auf die Apsis 2,2 m entfielen. Der Ostabschluß der Kapelle stand im Hinblick auf die Abschüssigkeit des felsigen Liegenden auf einem mächtigen Unterbau.

Die nach ihrem Grundriß zu schließen romanische Burgkapelle auf Velešín ist ein Bestandteil der ältesten Bauphase und bestätigt die bis dahin noch nicht voll bewiesene Tatsache, daß Burg Velešín an der Neige der Regierung Přemysl Otakars I. oder in der Regierungszeit Václavs I. vor der Mitte des 12. Jahrhunderts als königliche Burg errichtet worden ist.

